

ARXIU, HEMEROTECA MUNICIPAL I BIBLIOTECA

Lourdes Toledo

Antecedents històrics

La creació de l'Arxiu Municipal d'Alacant està lligada als començaments de la gestió municipal. Situat avui al bell mig del nucli antic i històric de la ciutat,

Les obres per a la rehabilitació de l'edifici van començar en 1984-85. Amb aquest motiu l'Ajuntament va adquirir també la casa de darrere, construïda en el segle XX, i va destinar-ne totes les plantes per a dipòsits destinats a acollir els fons documentals. Com a curiositat arqueològica, durant els treballs de reconstrucció s'hi va descobrir una necròpolis del segle VI, conservada intacta i que s'hi ha deixat parcialment vista al públic, a través d'uns vidres en el terra de la sala de lectura, a la planta baixa.

antic, de 1709, així com bàndols i proclames. Molt important és el Llibre de Privilegis d'Alfons X El Savi i el Llibre del Mostassaf de finals del segle XV.

Altre dels fons a considerar, per a la seua difusió, és el documental cartogràfic. Aquesta secció la conformen mapes, plànols, dibuixos i gravats que han estat produïts per la pròpia institució o que bé són fruit de donacions o compres. La majoria van anar apareixent en la catalogació de cadascuna de las seccions de l'Arxiu,

a ARTICLES

Entrada principal del Palau Maisonnave, construït entre finals del segle XVII i principis del XVIII.

ocupa un enclavament privilegiat històricament i arquitectònica, ja que des de 1992 l'arxiu està ubicat al Palau de Maisonnave, construït entre finals del segle XVII i principis del XVIII pels vinyataires d'origen irlandés, la família D'Gorman. Posteriorment la casa va passar a la família O'Connor (ja que els O'Gorman es van emparentar amb els O'Connor per llaços matrimonials) i després va ser propietat de la família francesa Maisonnave, en el moment que Eleuterio Maisonnave, alcalde d'Alacant durant la I República Espanyola va adquirir-la, si bé els propietaris finals són les famílies Llorca-O'Connor, els quals hi van viure fins 1980, data en què l'Ajuntament d'Alacant va adquirir l'edifici amb un doble objectiu: albergar l'arxiu i l'hemeroteca municipal d'Alacant, així com garantir la conservació de l'edifici. Fins a aleshores, l'immoble va estar destinat a habitatges particulars i els baixos, al comerç.

La riquesa dels seus fons

Són escassos els documents municipals que es conserven en l'arxiu anteriors al segle XVII, ja que un incendi provocat pel bombardeig de l'esquadra francesa en 1691 el va destruir quasi per complet, de manera que les sèries conservades completes arrenquen pràcticament de principis del s. XVIII, tot seguint l'ordre de l'índex d'aquest segle.

Tanmateix, s'hi ha pogut recuperar bastant sobre la història de la ciutat, gràcies a una de les sèries documentals més riques de l'arxiu: *Privilegios y Provisiones Reales* (1366-1811), així com més de dos-cents pergamins des del segle XIII fins als regnes dels Àustries i els Borbons, els quals aporten molta informació sobre l'època.

L'arxiu alberga, per tant, uns fons documental complet des del segle XVIII fins a l'actualitat. Entre els documents conservats destaquen, per exemple, el *Cabildo* més

amb una cronologia que va des del segle XVII fins al XX.

Per a una bona instal·lació dels documents esmentats, l'Arxiu Municipal disposa de "planers" i per a les peces enrotllades s'hi han adaptat uns armaris metàl·lics per a plànols de gran format. Val a ressaltar també l'existència d'un arxiu gràfic de molt ric, un material que com explica María Jesús Patemina, directora de l'arxiu, "està permetent a l'arxiu completar la història de la ciutat i del municipi d'Alacant". Així com una col·lecció de 4.000 cartells que comença en el s.XIX fins a l'actualitat. Ve a completar-lo un fons de fotografies de principis del segle XX, que començà a ser recopilat en 1990 i que compta avui amb 30.000 fotografies i 3.000 cristalls estereostòpics, donats per la família Senante, així com la donació recent d'imatges d'arreu del món i d'altres de la ciutat d'Alacant, preses

entre 1920 i 1935, per la família Lamaignère, consignatari de bucs. Aquest fons guarda també la donació d'un centenar de cristalls des de 1905 i de fotografies de les primeres fogueres, en 1928, cedida a l'arxiu per la família Frías, la qual complementa el fons Lamaignère.

D'altra banda, paga la pena subratllar la incorporació a l'Arxiu Municipal d'Alacant d'arxius provinents d'institucions avui desaparegudes, com ara l'Ajuntament de Vilafranquesa i la companyia *Tranvías y Electricidad, S.A.*

consulta pública, amb uns fons molt rics de temàtica principalment alacantina, relacionats amb aspectes geogràfics, socials, econòmics i culturals, i que alberga llibres relacionats amb Alacant, bé títols que parlen de la ciutat, així com d'altres editats a Alacant o bé escrits per autors alacantins.

La biblioteca, formada per 10.000 títols i entre 12 i 13.000 volums, es troba actualment en procés de revisió de la seua catalogació. Tal com apunta María Jesús Paternina, entre les col·leccions de la biblioteca hi ha nombrosos llibres de Medicina, Sanitat, Dret, i repertoris de

Legislació, entre d'altres, així com les biblioteques privades de José Canalejas Méndez, alacantí i polític liberal del s. XIX i impulsor de les obres del port marítim de la ciutat. El fons de Canalejas va ser donat per la seua vídua a l'Ajuntament d'Alacant, amb el qual es va fundar una biblioteca que va estar oberta al públic fins a 1931, una època en què el consistori creix, i per necessitats de més espai, guarda la biblioteca en altres dependències.

El fons de llibres de la família Canalejas és molt important, però sobretot hi destaca una col·lecció d'uns 800 fulls, relacionats

L'arxiu compta amb una mitjana anual de 617 investigadors.

També destaquen les nombroses donacions que ha anat rebent l'arxiu al llarg dels segles XIX i XX. Entre elles, hi ha la de la família Senante, qui fou el primer director d'un Institut d'Ensenyament Mitjà a Alacant en el segle XIX. Els fons dels Senante comprenen documents des del segle XVIII, entre ells, una documentació molt valuosa sobre educació, així com plets i processos. També és important la donació de fons sobre sindicalisme que va aportar José Casimiro Ríos, militant històric del segle passat de diversos sindicats, alguns d'ells verticals, i que amb el temps va passar a formar part de CNT.

Altres fons de l'arxiu és la col·lecció de capçaleres i publicacions històriques que alberga l'Hemeroteca del centre, així com la col·lecció de llibres de la Biblioteca Alacantina, sobretot de fons local. Es tracta d'una biblioteca de

FITXA TÈCNICA: ARXIU MUNICIPAL D'ALACANT

Personal de l'Arxiu: Una Arxivera i Bibliotecària municipal, dos Tècnics d'Arxiu i Biblioteques, dos Oficials d'Arxiu i Biblioteques i una administrativa.

Adreça: C/ Llauradors, nº 11, 03002 Alacant

Tel.: 965140927-965140870. Fax: 965210268

C-e.: archivo.municipal@alicante-ayto.es Web: www.alicante-ayto.es

Horari d'atenció al públic: Del 15 de setembre al 15 de juny. De dilluns a divendres de 9:00 a 14:00 h. Dissabtes de 9:00 a 13:00 h. Del 16 de juny al 14 de setembre, tancat dissabtes.

Superfície i Dipòsits: La longitud total de prestatgeries supera els 6.500 metres lineals. L'edifici consta de cinc plantes i vuit dipòsits, equipats amb armaris mòbils metàl·lics (compactes) i amb un sistema d'aire condicionat que ajuda a controlar la humitat, també disposa de sistemes de seguretat contra robatori i incendis. Resta la quarta planta que alberga un dipòsit i una sala de desinsectació, les altres plantes contenen dos dipòsits cadascuna. A la planta baixa hi ha l'Hemeroteca, la Biblioteca Alacantina i un magatzem on es diposita la documentació abans de ser classificada i catalogada. Les oficines de gestió del centre es troben en la segona planta de l'edifici.

El fons més antic es guarda en els de la primera planta, els quals estan comunicats amb la sala d'investigadors. L'arxiu està dividit en una zona pública (d'accés a l'investigador i visitant) i una zona privada (d'accés restringit, com ara els dipòsits i les dependències destinades a la gestió del centre)

Dependències i Serveis:

Sala de lectura i consulta (en la planta baixa de l'edifici, per a la consulta del fons de l'hemeroteca i la biblioteca alacantina) i Sala d'Investigació (en la primera planta, destinada a la consulta dels fons de l'arxiu). Les dues sales tenen capacitat per a disset persones en taules d'estudi individualitzades i preparades per a la connexió d'ordinadors portàtils.

Serveis: Servei de reprografia, si bé les còpies de documents antics estan prohibides. L'arxiu disposa de *scanner*, microfilmadora, lectora de microfites i microfilms, així com d'una biblioteca tècnica auxiliar amb les eines descriptives pròpies d'un arxiu.

Fons: La majoria de les sèries comencen a partir del segle XVIII. Destaquen: *Cartes Reials* des del s.XIV, *Cabildos* des de 1709, *Privilegis i Provisions Reials* del s.XIII al s.XIX, *Correspondència* des de 1665, *Propis i Arbitres* des de 1723, *Padrons i Repartiment de l'Equivalent* des de 1711, *Expedients d'Obres i Urbanisme* des del s. XVII, *Hisenda Municipal* des del s.XVII, *Sanitat i Beneficència* des de 1800, *Padrons de veïns* des de 1824, *Arrendaments i Finances* des del s.XVI, *Manifest del Vi* des de 1711, *Festes* des de 1800, *Quintes* des del s.XVIII, *Personal* des del segle XIX, *Registre Civil de Nascuts, Matrimonis i Defuncions* de 1843 a 1878, *Aigües* des del s.XIX, *Bàndols i Proclames* des del s. XVIII.

Visites: L'Arxiu organitza visites d'alumnes de secundària i de col·lectius de la ciutat, així com de turistes i visitants que desitgen conèixer l'arxiu.

amb l'activitat pública de Canalejas.

La biblioteca alberga també un fons sobre legislació marítima important, així com la biblioteca del presbiter alacantí Gonzalo Vidal Tur, que l'Ajuntament va comprar als seus hereus. Destaca un Cavanilles original, així com llibres de la desapareguda *Casa de Socorro* i la biblioteca del pintor Gastón Castelló.

Quant a l'Hemeroteca, hi destaquen més de 400 capçaleres de periòdics i revistes editades a Alacant des del segle XIX, a més del Butlletí Oficial de l'Estat des de 1834, el Diari Oficial de la

qualitat que alberga Alacant. Es tracta del llegat de Francisco Huesca, propietari del cinema Astoria, la primera sala que va oferir a Alacant cinema fora del circuit comercial, i que conté més de 3.000 cartells de cinema des de 1950 i més de 100 títols de revistes especialitzades en el setè art, així com nombroses fotografies d'actors i d'actrius. Part d'aquests fons van ser cedits temporalment per l'arxiu en 2003 com a contribució a la mostra: "Una exposición de cine. Historia de una pasión", que es va realitzar a Alacant. Relacionada també amb el cinema, hi ha

extintes Comandàncies de Marina.

Per tal de reconèixer en tot moment la procedència dels fons i, a mena d'homenatge dels benefactors de l'arxiu, els documents estan segellats tots amb el segell de l'arxiu i un altre amb els noms de les famílies i els particulars que els van cedir.

Els investigadors a l'Arxiu Municipal d'Alacant

L'arxiu compta amb una mitjana

1- Crònica de la Ciutat d'Alacant. Vicente Bendicho, de 1640. 2- Els Privilegis de Pere IV, dins d'una de les sèries documentals més riques de l'arxiu. (Armari 1. Llibre 2. Privilegis i Provisions Reials). 3- Cartell de les Grans Festes d'Agost, Alacant, 1922. 4- Cartell turístic d'Alacant, de 1966.

Generalitat Valenciana i el Butlletí de la Província d'Alacant, des de la seua creació. Respecte a les col·leccions senceres de diaris, l'arxiu comença a guardar-les de manera continuada a partir de 1909 fins a l'actualitat, al llarg d'eixe període trobem les col·leccions de premsa local sense cap pèrdua.

Entres les capçaleres de l'hemeroteca, hi ha les del diari *Información de Alicante*, *Las Provincias* i *La Verdad*. A més, l'hemeroteca compta amb diverses donacions que han enriquit el seu fons en els últims anys, una d'elles és la ja esmentada dels Senante, una família que va contribuir amb diverses col·leccions de premsa del s.XIX i principis del XX, totes elles de gran valor. Per la seua banda, Tomás Valcárcel, gran impulsor de les Fogueres i de les festes de Setmana Santa, va cedir també a l'hemeroteca un fons de llibrets i de fotografies de les festes. És també remarcable, l'adquisició del fons de cinema més important en volum i en

la donació dels hereus de Juan de Dios Aguilar, director de Radio Alicante des dels anys 30 i un musicòleg de renom, que va lliurar a l'arxiu una col·lecció de revistes de cinema dels anys 60, entre altres col·leccions de publicacions periòdiques, així com un fons documental sobre música, que comença en el segle XIX. Igualment, és important la donació per part de la família Navarro Olcina de documents relacionats amb els esports i amb publicacions periòdiques esportives així com cartells i fotografies dels anys 30, 40 i posterior.

L'última donació incorporada a l'arxiu en juliol de 2003 i en actual fase de catalogació és la de Ludovico Correa, la qual comprén nombrosos llibrets de la festa de les Fogueres i Barraques, així com publicacions periòdiques i impresos relacionats amb les festes de la ciutat. Altres donacions destacables són la d'Amelia Badías amb documentació de tramvies i també la documentació de les

anual de 617 investigadors. Tal com explica Susana Llorens, tècnica de l'arxiu i responsable de la sala d'investigació. "L'estiu és un període durant el qual vénen molts professors universitaris, estudiants estrangers, amb beques d'investigació, apunta Llorens, si bé, d'investigadors, n'hi ha tot l'any".

"Nosaltres -explica Susana Llorens- dividim la investigació dins d'arxiu en tres línies o enfocaments diferenciat: Un primer és el que abraça la recerca universitària de doctorats amb treballs i tesis. Un altre està relacionat amb la docència, amb els departaments d'Història Medieval i Moderna, d'on vénen alumnes a l'arxiu per fer pràctiques o alumnes en tercer cicle, per tal de tenir un primer contacte amb els documents i estudiar-ne les tipologies diferents, de manera que es puga veure reflectit en la pràctica el contingut teòric de les classes.

En una tercera línia se situen totes aquelles persones que arriben a l'arxiu per a investigar, encuriosides per la

història d'un període en particular. Entre ells, Llorens destaca els treballs de dos investigadors autodidactes sobre la instrucció pública a Alacant, i un altre, de Castelló, a propòsit de l'enllumenat públic, així com treballs sobre els tramvies de la ciutat. Tots temes dels quals l'arxiu guarda un fons important.

Quant a les infraestructures per a la investigació, Llorens considera que l'arxiu ha guanyat molt des del seu últim trasllat. "Amb el canvi -explica- hem millorat també la difusió pública de l'arxiu i la seua incidència en la vida social, cultural i

Finalment, destacar que a l'arxiu arriben tot tipus de consultes sobre diversos aspectes de la història de la ciutat, dels servicis municipals, etc.

Tesis, llibres i exposicions

L'arxiu ha contribuït recentment amb diverses exposicions, com ara "La luz de las imágenes", per a la qual ha cedit un gravat del s. XVIII, així com El llibre de Privilegis del rei Alfons X el Savi amb la mostra sobre dret valencià,

que es van publicar en 1990, amb motiu del V Centenari de la Ciutat d'Alacant. Més recentment, l'arxiu ha publicat també el llibre *Catálogo de mapas, planos, dibujos y grabados (1630-1970)* de Susana Llorens, Alacant, 2001.

Quant a les tesis llegides a partir dels fons de l'arxiu, destaca una sobre la figura de l'arquitecte alacantí Juan Vidal, i pel que fa a les publicades més recentment paga la pena subratllar diverses recerques com ara: un treball sobre la història del Monestir de la

5- Dibuix de la Torre del rellotge de l'Ajuntament d'Alacant, 1772. Lorenzo Chápuli. 6- Fotografia on s'aprecia el perfil de la ciutat, vist des de la mar. 7- Fotografia de les festes d'agost Alacant. En la imatge un xaramiter, conegut també com dolçainer.

A la sala de lectura, com explica el seu responsable, Santiago Linares, predominen les consultes fetes als fons de l'hemeroteca, tant per part d'investigadors habituals com per un bon nombre de curiosos que busquen alguna dada precisa. Els periòdics més sol·licitats són els dels anys de la Segona República i els de la Guerra Civil. A més, hi ha també un altre tipus d'usuaris, els estudiants, que consulten els fons de la biblioteca auxiliar en relació amb algun treball d'història local.

Entre els fons més sol·licitats, trobem els butlletins oficials, sobretot els anteriors a 1995, difícils de trobar en internet. Igualment, suposen una demanda d'informació molt considerable, els documents relatius a la festa de les fogueres de Sant Joan, amb un atractiu fons documental, el de l'arxiu, que comprén els llibrets, programes de mà, cartells, fotografies, bibliografia, etc.

organitzada en 2002 per la Biblioteca Valenciana. Igualment, el centre ha cedit de manera temporal plànols de la ciutat per a diverses mostres i recentment ha col·laborat amb l'exposició "Alicante, años 60", projectada per la CAM per a 2004, amb l'aportació de cartells, revistes, i sobretot, tebeos dels anys seixanta, de la col·lecció Aguilar.

Quant a les publicacions realitzades per l'arxiu, destaquen les "Ordenanzas de la ciudad" de Armando Alberola y Mª Jesús Paternina; "El llibre del "mustaçaf" de la ciutat d'Alacant" de Mª Luisa Cabanes; "La Crónica de la ciudad de Vicente Bendicho" estudi realitzat per Mª L. Cabanes i Cayetano Más i també "Ilice ilustrada de Juan Bautista y Lorenzo López", edició de Mª Luisa Cabanes y Susana Llorens i introducció de Armando Alberola y Cayetano Más,

Santa Faç del Dr. Enrique Cutillas, investigacions sobre El municipi alacantí durant el regne de Carles III (1759-1788) de la Dra. Mª Teresa Agüero, respecte a l'Administració Local en el segle XIX i XX, La Hisenda local a l'Espanya contemporània. La Hisenda de la ciutat d'Alacant (1800-1923) del Dr. Salvador Salort; teatre en els segles XIX i XX, sobre sanitat municipal, veterinària i l'Evolució Urbana en el segle XIX, sobre l'illa de Tabarca, el Pantà de Tibi, així com una investigació a propòsit del Port del s. XVIII i la seua evolució urbana. Uns treballs que, com indica Susana Llorens, han aportat molt a la reconstrucció de la història local del municipi alacantí i que mantenen un ritme molt constant, ja que a l'arxiu hi ha una mitjana de tres tesis que comencen cada any.